

kunnen blijken uit een diachrone en synchrone benadering, zodat duidelijk wordt hoe het vraaggesprek zich in de loop van de tijd in Nederland en enkele andere landen heeft ontwikkeld. Inmiddels is de samensteller van de bundel zelf journalist. In die hoedanigheid kan hij maar beter niet meer toegeven aan de verleiding om zijn geluk in druk in het voetspoor van genoemde De Vries te zoeken. Misschien ziet hij kans een pershistorisch proefschrift over de ontwikkeling van journalistieke genres te schrijven? Maar hij maakt zich ook al heel verdienstelijk, als hij de hedendaagse lezers opmerkelijke interviews gaat bezorgen. Liefst met aandacht voor de ontwikkelingsgang van de geïnterviewden en de wijze waarop zij een deel van het verleden hebben beleefd.

J. M. H. J. Hemels

M. Borkus, e. a., ed., *Vrouwenstemmen. 100 Jaar vrouwenbelangen, 75 jaar vrouwenkiesrecht* (Zutphen: Walburg pers, Utrecht: Nederlandse vereniging voor vrouwenbelangen, 1994, 216 blz., f39,50, ISBN 90 6011 868 5).

In 1994 was het 75 jaar geleden dat vrouwen het kiesrecht kregen: een keerpunt in de vrouwengeschiedenis en een sprong voorwaarts in de strijd voormaatschappelijke gelijkstelling van vrouwen aan mannen. Voor de Nederlandse vereniging voor vrouwenbelangen — hier verder vrouwenbelangen genoemd —, opvolgster van de Vereniging voor vrouwenkiesrecht, later de Nederlandsche vereniging voor vrouwenbelangen, vrouwenarbeid en gelijk staatsburgerschap was dit dubbeljubileum aanleiding voor een geschiedschrijving van de vereniging en haar voorgangers. Deze onderscheidden zich van andere feministische organisaties door hun politieke en juridische strijd voor vrouwenemancipatie. *Vrouwenstemmen. 100 Jaar vrouwenbelangen en 75 jaar vrouwenkiesrecht* is daarom primair een politieke geschiedschrijving van de Nederlandse-vrouwenemancipatie. Toch wordt ook aandacht, besteed aan de sociale en culturele achtergrond waarin vrouwenbelangen werkte en haar programma's opstelde en het leven van de voorzitters en actiefste leden.

Het boek is chronologisch ingedeeld over vier hoofdstukken die elk een tijdperk van ongeveer 25 jaar beslaan. Centrale vraagstelling van dit boek is: 'hoe is door de Vereniging voor vrouwenbelangen in de afgelopen 100 jaar vormgegeven aan emancipatie en feminisme'? De redactie ging er bij het stellen van deze vraag vanuit dat beide begrippen niet statisch zijn, maar juist betekenis krijgen in een bepaalde historische context. Dina Angerman, Mineke Bosch en Dineke Stam ontwikkelden de opzet van dit boek; voor het historisch onderzoek en de schriftelijke weergave werden historicae aangetrokken. Henriette Lakmaker is de schrijfster van de inleiding 'Een krachtige kern' en het eerste hoofdstuk 'Van de uiterste suffragette tot de kalmste strijdster 1894-1919'. Dineke Stam schreef hoofdstuk twee 'Staatsburgeressen en vrouwenbelangen, 1920-1945'. Hoofdstuk drie 'De emancipatie voltooid? 1945-1967' is van Thea den Hartog. Marja Borkersen en Anja van Oostrom inventariseren in het slothoofdstuk 'Oudste vereniging in een nieuwe beweging 1967-1994' de verhouding vrouwenbelangen met de tweede feministische golf. Onmisbaar voor het onderzoek was het Internationaal informatiecentrum en archief voor de vrouwenbeweging (IIAV), tevens verantwoordelijk voor het illustratiemateriaal.

Vrouwenstemmen. 100 Jaar vrouwenbelangen en 75 jaar vrouwenkiesrecht is een helder geschreven jubileumuitgave die de centrale vraagstelling beantwoordt. Het geeft een goed beeld van de manier waarop vrouwenbelangen sinds 1894 heeft gestreden voor vrouwenemancipatie.

Er bestaat een goede balans tussen de juridische-, politieke- en economische strijd voor vrouwenemancipatie, de levensgeschiedenissen van de aanvoersters en de historische context. Daardoor boeit elk hoofdstuk en krijgt de lezer/lezeres een goed inzicht in de maatschappelijke positie van de vrouw en haar emancipatie in Nederland.

Aandacht wordt ook besteed aan de controverses binnen vrouwenbelangen en die met andere vrouwenorganisaties. De geschiedenis van meningsverschillen over de gewenste sociale positie van vrouwen en de strijdmethoden tussen de verschillende generaties tonen hoe vrouwenbelangen van koploopster tot een in haar werkwijze behoudender organisatie werd. Ook wordt het huidige bestaansrecht van vrouwenbelangen ter discussie gesteld nu gelijkstelling van mannen en vrouwen in de grondwet bereikt is. Geconcludeerd wordt dat waakzaamheid betreffende de uitvoering van vrouwenrechten nodig blijft en vrouwenbelangen, gezien haar ervaring en politieke contacten, de aangewezen organisatie is. De argumenten die gegeven worden overtuigen.

De opzet van dit boek zorgt ervoor dat ook minder bekende periodes uit de vrouwengeschiedenis ruime aandacht krijgen. Toch pretenderen de auteurs niet de definitieve geschiedenis van vrouwenbelangen te hebben geschreven. Ze wijzen zelf op het ontbreken van bronnenmateriaal als gevolg van archiefvernietiging in de tweede wereldoorlog. Bovendien krijgen de onderzoeksters de indruk dat de algemeen heersende opvatting dat vrouwenbelangen vooral leden aantrok met een betere sociale positie onjuist is. Ook de beschreven meningsverschillen en solidariteit tussen verschillende generaties van feministes nodigen uit tot verder onderzoek.

Een interessant en stimulerend boek, dat bovendien bijzonder fraai is uitgegeven.

L. Dessens

L. Wils, *Joris van Severen. Een aristocraat verdwaald in de politiek* (Historische reeks; Leuven: Davidsfonds, 1994, 72 blz., Bf495,-, ISBN 90 6152 872 0).

'Er is geen mens die in woorden kan uitleggen wie hij is'; zo schreef Margriet de Moor (° 1941) in haar boek *De virtuoso's* uit 1993. De vraag of biografen na het overlijden van de betrokkene meer of beter kunnen doen, liet deze Nederlandse romancière helaas onbeantwoord ...

De Vlaamse historicus Lode Wils (° 1929) is niet bepaald iemand die zich intensief bekommert om dergelijke geschiedfilosofische bespiegelingen. Wils onderzoekt en leest en hij publiceert sinds 1953 met grote regelmaat, zoals blijkt uit het bibliografisch overzicht dat werd opgenomen in de bundel *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis* (Leuven: Davidsfonds, 1994, 507 blz., ISBN 90 6152 864 X), die hem in oktober 1994 werd aangeboden bij het bereiken van het emeritaat als hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

Recentelijk trok deze soms polemische contemporanist de aandacht met een korte biografische schets over Joris van Severen (1894-1940), die vooral bekendheid geniet als eerste en eigenlijk enige leider van het *Verdinaso*, een antiparlementaire politieke beweging die bestond van 1931 tot 1941. Het *Verdinaso*, voluit Verbond van Dietsche nationaal solidaristen, dat buiten Vlaanderen ook enige aanhang wist te verwerven in Nederland en in Wallonië, was gestructureerd volgens een concept dat Van Severen al in 1929 had geformuleerd: 'We moeten een organisatie opbouwen die staat in de staat is, het geraamte, de leiding van de Vlaams-nationale staat in wording. Zij zal zijn wat de jacobijnen voor de Franse omwenteling geweest zijn; wat de communistische partij in Rusland voor de republiek der Sovjets is, wat de fascistische partij voor het nieuwe Italië is, wat de 'Jung-deutsche Orden probeert te zijn voor het komende